

Г. В. Бабійчук

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА МИКОЛАЇВЩИНИ З КІНЦЯ 50-х ПО 80-ті РОКИ ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Ключові слова: краєзнавство Миколаївщини, історіографія проблеми, хронологія, бібліографія, хронограф.

Ключевые слова: краеведение Николаевщины, историография проблемы, хронология, библиография, хронограф.

Key words: area studies Nikolayev, historiographical issues, chronology, bibliography, chronograph.

Невичерпним джерелом пам'яті, духовності і національної гідності є осмислення історичних витоків, яким має сприяти історична наука та її складова: історіографія проблеми краєзнавства.

Паралельно з Хрущовською «відлигою» на Миколаївщині в галузі суспільно-політичного і культурного життя розгорталася програма реформування економіки, яка, крім поглиблення кризи радянської командно-адміністративної системи, нічого позитивного не принесла. А в культурно-освітній сфері цього регіону стояли «заморозки». Русифікація не тільки не послаблялася, але й нарощувалася.

В 60–80-ті роки ХХ ст. суспільствознавці продовжували обґрунтовувати правильність і закономірність державного курсу на інтернаціоналізацію суспільного життя, розкривали будь-які прояви піднесення національної самосвідомості. Разом з тим почали з'являтися праці, в яких розглядалися питання росту чисельності населення, національного, професійно-кваліфікаційного складу. Проте проблема історіографії залишалася малодослідженою.

Актуальність сьогоднішньої проблеми історіографії полягає у визначенні ролі й місця історичного краєзнавства Мико-

лаївщини у вітчизняній історіографії, її унікальній цінності й можливості досліджувати всі сторони життя регіону.

Мета дослідження проблеми передбачає аналіз наукових досліджень, підготовлених вже в умовах незалежної держави, коли в науковців з'явилася реальна можливість повно, об'єктивно й неупереджено висвітлювати історичні процеси та події, а також аналіз досліджуваних розвідок, опублікованих в кінці 50-х — 80-ті роки ХХ ст., які мають досить специфічну тематичну спрямованість, методологічну направленість та деякий особливий інструментарій дослідження, використаний авторами.

Предметом аналізу стали наукові праці сучасних науковців, в тому числі й краєзнавчі навчальні посібники, матеріали музеїв та бібліотек, інформаційно-бібліографічні видання історико-краєзнавчих досліджень, а також досліджувані розвідки, опубліковані в кінці 50-х — 80-ті роки ХХ ст.

Завдання автора полягають в тому, щоб дати характеристику науковим працям та аргументовану оцінку джерелам, в яких досліджувалися історіографічні аспекти розвитку краєзнавства Миколаївщини з кінця 50-х — 80-ті роки ХХ ст., умовно згрупованих наступним чином: бібліотечне та музейне краєзнавство, історико-краєзнавчі дослідження хронології та бібліографії Миколаївщини, наукові праці сучасних науковців, в тому числі й краєзнавчі навчальні посібники, досліджувані розвідки, опубліковані в кінці 50-х — 80-ті роки ХХ ст.

Об'єктом дослідження є проблема історіографії розвитку історичного краєзнавства Миколаївського регіону з кінця 50-х — 80-ті роки ХХ ст.

Помітним явищем в історіографії проблеми стало інформаційно-бібліографічне видання з історико-краєзнавчого дослідження доктора історичних наук, професора, академіка В. П. Шкварця та кандидата історичних наук, доцента Ю. І. Гузенко «Хронологія та бібліографія Миколаївщини» (2009), в якому дослідники вперше комплексно зробили огляд наукової, популярної, публіцистичної літератури, підручників і посібників з проблематики історії Миколаївщини на матеріалах з історії хронології, календарних систем, методики хронологічних досліджень. Історична хронологія кінця 50–80-х років ХХ ст. структурована та виражена у різних формах дато-

ваної інформації, яка міститься у писемних джерелах й встановлює точний час історичних фактів та появи історичних джерел [11].

Завдяки цій науковій праці можна прослідкувати історіографію проблеми розвитку історичного краєзнавства. А хронологічно-послідовні зв'язки між досліджуваними фактами та закономірностями історичного процесу допоможуть встановити та проаналізувати більше 30 фундаментальних наукових праць, які видавалися саме в досліджуваній період і ввійшли до цього видання такі, як: Быховский И. А. «Рассказы кораблестроителей» (1966), «В ногу с жизнью» (1976), «В победном строю» (1977), «В труде, как в бою» (Из истории социалистического соревнования на Николаевских судостроительных заводах) (1920–1978), «Сборник документов и материалов» (1972), Виборний П., Кучерявий Р. «Миколаївщина. Путівник по пам'ятних місцях» (1970), «Первомайськ» (1977), Гуйван В. «Город корабелов Николаев. Путеводитель» (1976), «Земля в цвіту. Соціалістичні перетворення на Миколаївщині за 50 радянських років» (1967), Крыжницкая С., Лейпунская Н. «Ольвия — память тысячелетий» (1978), Людковський Ш. С. «Архів та його документи на екрані телевізора» (1969) та багато інших.

В 60–70-ті роки ХХ ст. краєзнавча література зводилася до путівників та нарисів про Миколаїв і районні центри, а відомі томи «Історії міст і сіл УРСР. Миколаївська область» (1971) мали марксистсько-ленінську методологію, де в коротких нарисах наголос ставився на «боротьбі й виконанні настанов партійних з'їздів» та продукції заводів і колгоспів.

До хронологічного жанру краєзнавчих досліджень відноситься навчальний посібник кандидата педагогічних наук, доцента Огренич Н. М. «Хронограф Миколаївщини» (2007). Термін «хронограф», як зазначено у словнику української мови академічного видання (11-томний), визначає «пам'ятку стародавньої писемності, яка містить огляд загальної історії або хронологію окремої країни» [12].

Автор зупиняється на тих періодах історії Миколаївщини, які найменше досліджені й маловідомі пересічному громадянину. Варто зазначити, що основою добору фактів та явищ цього періоду стали відомі наукові й краєзнавчі праці останнього де-

сятиліття, у першу чергу колективна праця 15 миколаївських фахівців-істориків, викладачів миколаївських ВНЗ «Миколаївщина: літопис історичних подій» (2002), до нього ввійшло друге видання праці В. П. Шкварця та М. Ф. Мельника «Історія рідного краю. Миколаївщина» (2004), книга Ю. С. Крючкова «Історія Николаева от основания и до наших дней» (1996), «Николаевцы. Энциклопедический словарь» (1999) та інші. Частина даних подається за іншими джерелами — від енциклопедій до наукових та краєзнавчих книг, в тому числі історіографічних розвідок досліджуваного періоду розвитку краєзнавства з кінця 50-х — 80-ті роки ХХ століття таких, як праці Аркаса М. М. «Історія Північної Причорноморщини» Т. 1. Торонто (1969), Виборного П. «Миколаївщина. Путівник по пам'ятних місцях» — Одеса: Маяк (1970), Пастушенко Н. «Очаков». — Одеса, 1975, Демешина А. «Очаков». — Одеса, 1965, Мірчука П. «Коліївщина». — Нью-Йорк, 1973, а також періодичні видання.

Впорядковані події і факти в нашому уявленні постають у строгій послідовності з минулого в майбутнє. Досить інформативна хроніка досліджуваного періоду розвитку краєзнавства, вміщеного в загальному виданні «Хронограф Миколаївщини» не лише констатує події та явища, але й розкриває їх зміст, отримуючи певну причинність і наступність у відповідній часовій послідовності [12].

В навчальному посібнику кандидата історичних наук, доцента Соболя П. І. «Нариси історії Миколаївщини ХХ ст.» (2005) зібрані короткі нариси з історії Миколаївщини ХХ ст. та на основі архівних матеріалів зроблено спробу неупередженого вивчення викривлених чи замовчуваних подій та фактів у нашому краї. Видання споряджене коротким словником-довідником, який пояснює основні соціальні явища, події, персоналії. Проте історичне краєзнавство кінця 50-х — 80-ті роки ХХ ст. розкрито лише в напрямках суспільно-політичного і культурного життя, а історіографія проблеми цього періоду майже не досліджена, лише зроблено акцент на тому, що в період 50–60-х років розпочато видання фундаментальних наукових праць, покликаних підвищити престиж української культури, таких як «Українська радянська енциклопедія», «Історія української культури», багатотомний словник української мови. Почали

виходити фахові журнали з природничих й суспільствознавчих дисциплін українською мовою [13].

21 жовтня 1958 року вийшла постанова Центрального комітету Комуністичної партії, в якій націлювали краєзнавців на видання книг з історії фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів. У цьому ж році відкрито відділ бібліографії, утворено зведений краєзнавчий каталог [1].

Концепція становлення Миколаєва, як одного з провідних центрів кораблебудування в Україні, обґрунтовувалася у працях науковців радянського періоду, зокрема, в публікаціях ветерана Великої Вітчизняної війни, засновника музею ім. 61-го Комунара, А. Л. Журавля. Вони друкувалися в кінці 60-х на початку 70-х років ХХ ст. на шпальтах газети «Южная правда» та загальносоюзного журналу «Судостроение» [2, 3].

В цей час була написана історія Миколаївського заводу імені 61-го Комунара та нарис про колгосп «Україна» Очаківського району — «Люди степового маяка» [6]. Цінність робіт полягала у використанні великої кількості джерел. Проте бачення історичного минулого було викладено з точки зору радянської школи.

Науковець Рижева Н. О. у своїй праці «Миколаїв — центри суднобудування на Півдні України: до історіографії проблеми» пояснювала, що у 70–80-ті роки ХХ ст. виходить інформаційно-довідкова література про місто, де акцентується увага на його промисловій специфіці. В цей час до наукового обігу вводяться матеріали обласного і центральних державних архівів, що сприяє науковому осмисленню історії Миколаєва [4].

Провідним дослідником історії Миколаївщини був доктор технічних наук, професор, заслужений працівник культури України Ю. С. Крючков. Він написав понад 60 статей, а також ряд книг. Поряд з ним життя корабельного Миколаєва висвітлювали у досліджуваній період роботи: Р. С. Кац, О. М. Златопольської, А. І. Смирнова, П. Виборного, В. Гуйвана, А. Журавля, Л. А. Пляскова, Л. М. Кучеренко, А. Малярчука, в яких розповідалося про історію становлення й розвиток суднобудівних заводів. Історія заводів розглянута в багатоплановому аспекті, маючи форму нарисів, пов'язувалася з життям міста, становленням і формуванням професійного робочого колективу, кадрів інженерно-технічної інтелігенції з цінною поглибленою інформацією про кораблі, які будувалися.

Всі праці мають надзвичайно історичну цінність, оскільки писалися фахівцями-професіоналами на джерельній основі у певних хронологічних рамках. Проте виклад матеріалу подавався у плані марксистсько-ленінських оцінок історичного минулого, а також штучно перебільшувалася роль КПРС у всіх процесах, що відбувалися в часи тоталітарного режиму.

У зв'язку з визначною подією 1958 р. — нагородження орденом Леніна Миколаївської області — були видані збірки спогадів та документів: «Революционное движение на Николаевщине» в 1905–1907 гг.» (1955), «Борьба за Великий Октябрь на Николаевщине (1957) та «Борьба за власть Рад на Николаевщине» (1959).

Педагог-краєзнавець Коренев І. О. в методичному збірнику «Краєзнавство в школі» (1956) надрукував дослідження стосовно природних умов Миколаївщини, рельєфу, річок, лиману, клімату, рослинного та тваринного світу. У 1958 році вийшов його географічний нарис «Миколаївська область» [5].

На конференції читачів, що відбувалася в Миколаївській обласній бібліотеці 26 лютого 1958 року, було прийнято рішення щодо пропаганди краєзнавчої літератури засобами книжкових виставок, бібліографічних оглядів літератури, плакатів тощо. А також організовано взаємний зв'язок з обласним архівом та музеєм. До зведеного каталогу було включено близько 1000 карток. Зростає інтерес населення до вивчення рідного краю.

Гиляка С. А. у праці «Розвиток бібліотечного краєзнавства на Миколаївщині» писала, що у 50–60-х роках у Миколаївській обласній бібліотеці постійно організовували ілюстративно-книжкові виставки місцевих матеріалів: «Жовтень на Миколаївщині» (1957), «Їх іменами названі вулиці нашого міста» (1964), «Ленін і Миколаївщина» (1967) та інші. Робота по підготовці видання «Історія міст і сіл України» дала можливість поповнити краєзнавчі фонди цікавими матеріалами (літописами, історичними довідками, альбомами з історії сіл і міст області). В 60–70-ті роки їх краєзнавча тематика містить літературу: «Соратники В. І. Леніна на Миколаївщині», «Миколаївці — герої книг про Велику Вітчизняну війну», «Вулиця Радянська», «Вулиця Адміральська» та інші [7].

У жовтні 1961 року Управлінням бібліотек Міністерства культури УРСР проведені наради з питань рекомендаційної бібліографії та краєзнавчої роботи.

У праці Гаврилова І. В. «З історії краєзнавства Миколаївщини (1944–1960)» зазначено, що в 1960 році була видана книга «Миколаївська область», в якій відображено її адміністративно-територіальний поділ, а також дано перелік всіх населених пунктів, алфавітні покажчики сільських рад з відомостями про населені пункти, які входили до них [8].

Важливе значення в розвитку краєзнавства та вихованні громадян відігравали музеї, про які писалося на сторінках журналу «Соціалістична культура» № 9: «Музеї перетворилися на міцну опору партійних організацій в комуністичному вихованні трудящих». З нагоди святкування 45-річчя з дня заснування Краєзнавчого музею 30 грудня 1958 року, на шпальтах газети «Південна правда» № 256 писалося: «Музей став важливим культурно-освітнім та науковим закладом області».

В обласній бібліотеці ім. О. Гмирьова, у 1972 році, з метою пропаганди краєзнавчої літератури проведено шість краєзнавчих читань на теми: «Історія Миколаєва і перспективи його розвитку», «Наші земляки-учасники Вітчизняної війни 1812 року» та інші [9,10].

На обласній науково-теоретичній конференції істориків і архівістів Миколаєва 1977 року працівники бібліографічного відділу виступили з оглядом документальних і мемуарних джерел про жовтневі події і громадянську війну на Миколаївщині. Логічним завершенням таких заходів стало видання і розсилка на всі бібліотеки області бібліографічного покажчика «Тих днів не змовкне слава».

Пізніше пройшли тематичні вечори «Ніхто не забутий, ніщо не забуто», зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни, читання «Подвиг безсмертний ваш — наша святиня», а також проведено цикл краєзнавчих читань до 200-річчя м. Миколаєва.

Проте, в краєзнавчій роботі бібліотекам бракувало тісних зв'язків зі школами та місцевими товариствами охорони пам'яток історії та культури, з краєзнавцями-аматорами. Разом з цим була відсутня система по виявленню краєзнавчих матеріалів, яка потребувала удосконалення довідкового апарату та історіографічного аналізу розвитку краєзнавства.

Отже, в кінці 50-х — 80-ті роки на Миколаївщині домінували проблеми вивчення вирішальних етапів побудови со-

ціалістичного суспільства, патріотичні звершення народу у Великій Вітчизняній війні та вивчення природних ресурсів рідного краю в умовах командно-адміністративної системи та русифікації. Епізодично проводилися етнографічні дослідження, обмежені зразками сучасного фольклору, а проблема історіографії розвитку краєзнавства на Миколаївщині залишалася невирішеною.

Джерела та література

1. Постанова Центрального комітету Комуністичної партії // Миколаївської області державний архів (далі ДАМО), Ф. Р. — 3552, Оп. 1, Спр. 68, Арк. 37.
2. Журавель А. Л. Первый корабль революции // Судостроение. — Николаев, 1970. № 311. — С. 52–53.
3. Журавель А. Л. Яхта, построенная по проекту адмирала Лазарева // Судостроение. — Николаев, 1973. — № 9 — С. 57–58.
4. Рижова Н. О. Миколаїв — центр суднобудування на Півдні України: до історіографії проблеми // Наукові праці. Вип. 13. — Миколаїв, 2003. — С. 157–161.
5. Коренев І. О. Краєзнавство в школі. — Київ, 1956. Вип. 2.
6. Тронько П. Летопись дружбы и братства (из опыта создания истории городов и сел). — Киев, 1981. — С. 12–13.
7. Гиляка С. А. Розвиток бібліотечного краєзнавства на Миколаївщині // Наукові праці. Том V. Історичні науки. — Миколаїв, 2004. — С. 110–111.
8. Гаврилова І. В. З історії краєзнавства Миколаївщини (1944–1960) // «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція. — Миколаїв, 2006. — С. 38–40.
9. Історія Миколаєва і перспективи його розвитку // ДАМО, Ф. Р. — 3552, Оп. 1, Спр. 68, Арк. 76.
10. Наші земляки-учасники Вітчизняної війни 1812 року // ДАМО, Ф. Р. — 3552, Оп. 1, Спр. 215, Арк. 35.
11. Шкварець В. П., Гузенко Ю. І. Хронологія та бібліографія Миколаївщини. Історико-краєзнавче дослідження. — Миколаїв: Видавничий відділ МННІ ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2009.
12. Огренич Н. М. Хронограф Миколаївщини. Навчальний посібник із історичного краєзнавства. — Миколаїв: Видавництво І. Гудим, 2007.
13. Соболев П. І. Нариси історії Миколаївщини ХХ століття: Навчальний посібник: Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2005.

Анотації

Бабійчук Г. В. Развитие исторического краеведения Николаевщины с конца 50-х по 80-е годы XX в.: историография проблемы.

В статье дана характеристика и оценка проблемы историографии развития краеведения Николаевщины с конца 50-х — 80-е годы XX века в условиях командно-административной системы и русификации населения.

Babiychuk G. V. Historical development of local history from the end of Mykolaiv 50–80 years of the twentieth century: the historiography of the problem

The paper presents the characteristics and problems of historiographical evaluation of Mykolayiv regional studies from the late 1950s till 1980s, in the command-administrative system and the russification of the population.

Н. М. Винник

УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЯ ГАЛИЦЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ключові слова: парламентаризм, Галичина, вибори, виборча реформа, українська історіографія.

Ключевые слова: парламентаризм, Галичина, выборы, избирательная реформа, украинская историография.

Key words: parliamentarism, Galicia, parliamentary system, general election, reform, ukrainian historiography.

Останнім часом вітчизняна наука зазнає значних змін. Не є виключенням і історична наука, відмінною рисою розвитку якої тепер є пошук методологічного підходу, який об'єднував би весь накопичений за століття вивчення дослідницький досвід, зважаючи на специфіку історичного розвитку. Провідна роль у цьому методологічному пошуку належить історіографічним дослідженням, покликаним виявити основні тенденції у вивченні тієї або іншої проблеми на різних етапах і обґрунтувати зміну цих тенденцій.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб узагальнити доробок істориків різних напрямів щодо висвітлення боротьби за виборчу реформу і вибори в кінці XIX — на початку XX ст. та галицької традиції парламентаризму, дати їм власну оцінку і